

УДК 32:3.21 (477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.25>

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ярослав Лазебник

*Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
кафедра інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
бульвар Академіка Вернадського, 16-в, 03115, м. Київ, Україна*

У статті автором розкрито суть концепції національної стійкості, обґрунтовано актуальність теми, здійснено аналіз наукових праць, присвячених даній тематиці, визначено мету дослідження, розкрито суть проблеми, сформульовано висновки та окреслено перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Доведено, що концепція стійкості повинна відповідати єдиним вимогам і включати в себе: структурно-функціональну стійкість, суть якої полягає у тому, що вона здатна швидко дійти стану рівноваги; екологічну стійкість, яка означає, що багато рівноважних станів досягаються без зміни структури або функції системи; адаптивну стійкість, що започаткована ще у так званій теорії складних адаптивних систем, які здатні розвиватися і пристосовуватися до нових умов. Визначено, що одним з видів стійкості є національна стійкість, яка у контексті сьогоденних реалій набуває важливого значення часто застосовується як характеристика українського народу. Автором статті проаналізовано історичні чинники, які сприяли формуванню в українців національної стійкості до подолання найтяжчих випробувань та негараздів, що постійно випадають на їх долю. Зазначено, що на сучасному етапі в Україні затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості, запровадження якої сприятиме формуванню високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на загрози. Основна мета стійкості – це здатність протистояти загрозам суб'єктами системи стійкості. Висвітлено проблемні та сильні сторони України, що сприяють посиленню національної стійкості в сучасних умовах. Наведено узагальнення та висновки. Відмічено, що дане дослідження є лише складовою загальної теми, над якою працює автор і яка присвячена проблемі політичної відповідальності політичного класу, у тому числі й у контексті національної безпеки України в умовах новітніх викликів. Метою подальших досліджень є вивчення феномену національної стійкості української нації на сучасному етапі, розкриття її особливостей у часи великих випробувань та викликів, а також формування загальних критеріїв національної стійкості суспільства.

Ключові слова: стійкість, національна стійкість, загрози, виклики, національна безпека.

Постановка проблеми. Сьогодні всі сфери суспільних відносин охоплені масштабними трансформаціями: поширення нових небезпечних хвороб, посилення ефекту чинників зміни клімату, зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище, руйнування міжнародної системи стратегічної стабільності, виникнення нових локальних конфліктів, які стало складно регулювати, та багато ін.

Ефективною рефлексією на ці та інші виклики може стати зміцнення національної стійкості, основне призначення якої полягає у створенні можливостей і спроможностей для захисту та реалізації національних інтересів.

Сучасна українська держава також постола перед зовнішніми та внутрішніми загрозами та ризиками. Вже майже три роки, починаючи з 24 лютого 2022 р., Україна відстоює свою цивілізаційну суб'єктність та територіальну цілісність. У протистоянні повномасштабній військовій агресії РФ та в умовах внутрішньої нестабільності український народ демонструє незламний характер, єдність та національну стійкість.

Вплив нових асиметричних небезпек як з боку окремих країн-агресорів, так і гібридного світового порядку, трансформація концептуальних підходів до посилення національної безпеки сприяли актуалізації феномену національної стійкості й на Заході.

Все це обумовлює актуальність та важливість наукового осмислення суті національної стійкості, розкриття особливостей формування становлення даного феномену в сучасних державах, у тому числі й в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманіття значень і трансформації поняття «стійкість» представлено у роботах багатьох зарубіжних авторів. Такі дослідники, як В. Волфорд, М. Волш-Ділей, Дж. Андеріс, П. МартінБрін, М. Купер, Дж. Уолкер, С. Стівенс, Ф. Норріс, К. Вічі, Б. Пфефербаум, Р. Пфефербаум та інші вчені даний термін розглядають не як сферу знань, що визначає певні рамки дослідження, а як безпосередній об'єкт дослідження.

У свою чергу, Х. Росс, М. Біггс, В. Галас, М. Констас, Д. Нельсон, К. Екерберг, К. Лайон, А. Норстрьом, Е. Бойд, К. Браун, Ф. Бренд, К. Джакс, Й. Еббессон, С. Карпентер, А. Дьюїт, Дж. Колдінг, Т. Крейн, К. Магіс, М. Мітчел, О. Олссон, Дж. Паркер, С. Поласкі, С. Робінсон, Й. Рокстрьом та інші у своїх працях висвітлюють різні спектри розвитку та нового підходу до наукових досліджень міждисциплінарного концепту стійкості.

Питання національної стійкості останнім часом також піднімається багатьма вітчизняними науковцями, зокрема, такими як О. Резнікова, В. Ліпкан, С. Пирожков, Д. Бірюков, О. Дронова, О. Кононенко, М. Орел, С. Теленик, В. Тимошенко, С. Козловський, О. Рудковський, А. Козловський, В. Фатхутдінов та ін.

З різних напрямів і сфер забезпечення національної стійкості зростає кількість прикладних досліджень, де, зокрема, аналізується досвід сучасних країн у її формуванні, а також у забезпеченні розбудови національної стійкості в різних сферах діяльності (політичній, економічній, енергетичній, фінансовій тощо). Такі дослідження проводять як зарубіжні вчені, а саме: Ф. Томалла, К. Рапапорт, Р. Клейн, Р. Донно, Дж. Поллак, Н. Коен, Б. Етзолд, Д. Канетті, Л. Франкар, М. Кік, Р. Ніколлс, так і вітчизняні дослідники В. Копчак, А. Бойко, О. Скрипнюк, М. Самус, Д. Дубов, О. О. Покальчук, С. Дембіцький, О. Суходола, О. Майборода, Н. Хамітов, Є. Головаха, В. Смолій, С. Стоєцький та ін.

Загалом, за підрахунками М. Кавелті, М. Кауфманн, К. Крістенсен, що наведені у монографії О. Резникової, у міжнародній базі даних Web of Science на тему стійкості останнім часом кількість публікацій значно зросла: приблизно з 500 – у 2003 р. до 3000 – у 2013 р. За підрахунками Д. Борисоглибського, С. Нагхшбанді, Л. Варги, у 2019 р. кількість таких публікацій, підібраних лише за певними критеріями пошуку, становила вже майже 350 тис. Нині пошукова система Google видає понад 170 млн результатів за словосполученням «national resilience», та понад 10 млн результатів за словосполученням «національна стійкість» [9, с. 11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній момент для української політології поняття «стійкості» залишається невивченим, обговорення питання створення та функціонування системи національної стійкості здійснюється фрагментарно. Спостерігається також застосування маніпулятивного підходу до інтерпретації поняття «стійкості» у сфері політичної відповідальності та безпеки, коли під виглядом забезпечення національної стійкості пропонуються проведення безсистемних заходів в окремих галузях.

Недослідженим залишається питання щодо вибору моделі національної стійкості у контексті захисту національних інтересів та особливостей державного та суспільного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відтак, метою даної статті є здійснення аналізу теоретичних підходів до розуміння суті концепції національної стійкості, а також розкриття особливостей формування та утвердження національної стійкості в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні стійкість визначається як спроможність витримувати та протидіяти зовнішньому впливу, зберігати власні характеристики, не піддаватися руйнуванню, тощо [10, с. 789].

Поняття стійкості (англ. *resilience*) давно увійшло до наукового лексичного простору різних дослідницьких галузей (математики, біології, фізики, хімії, психології, соціології та ін.) та об'єктів, що пов'язані із вивченням складних систем.

Спочатку даний термін набуває поширення у технічних та природничих науках, де розуміється як характеристика чи властивість певних фізичних тіл, процесів та як упорядкованість, незмінність, рівновага [11, с. 170]. Екологи пропонують визначати стійкість як «міру спроможності екосистеми поглинати зміни та зберігатися». Під стійкістю також розуміють процес, що «пов'язує набір адаптивних навиків з позитивними курсами дієвості та налаштування після руйнування або успішної адаптації до ворожої системи, стресових подій та інших викликів» [13, с. 2].

У сфері психології поняття стійкості використовують у поєднанні з такими усталеними психологічними термінами, як: «психологічна готовність», «психологічна стійкість», «стійкість (професійної) діяльності», «психічна стійкість», «стійкість до навантажень», «емоційна стійкість», «вольова стійкість», «емоційно-вольова стійкість», «моральна стійкість» тощо [3].

Наука державного управління трактує стійкість як «стан розвитку матеріальної субстанції та вияв однієї з характеристик руху. Серед існуючих форм розвитку такої субстанції лише стійкі форми реалізуються, а щодо нестійких, то вони внаслідок принципової стохастичності зовнішніх і внутрішніх впливів швидко руйнуються» [1, с. 13]. Згодом теоретичні концепції стійкості та її практики поширюються і на економіку, і на сферу політики, у тому числі й сферу політичної відповідальності.

Концепція стійкості наповнюється різним змістом і різними характеристиками, залежно від системи чи умов, де вона формується. Проте, вітчизняні дослідники, зокрема М. Масик, О. Клименко та інші висувують до неї певні вимоги. Тобто національна стійкість, на думку вчених, повинна відповідати єдиним вимогам і включати в себе:

- структурно-функціональну стійкість, суть якої полягає у тому, що вона здатна швидко дійти стану рівноваги;
- екологічну стійкість, яка означає, що багато рівноважних станів досягаються без зміни структури або функції системи;
- адаптивну стійкість, що започаткована ще у так званій теорії складних адаптивних систем, які здатні розвиватися і пристосовуватися до нових умов [4, с. 55; 6, с. 99].

У контексті сьогоденних реалій важливого значення набуває поняття національної стійкості, яке часто застосовується як характеристика українського народу.

В Україні через усю її історію проблема стійкості проходить головною темою. Існує ряд історичних чинників, які відіграли основну роль у формуванні цієї особливої характеристики українського народу і залишили глибокий слід у масовій свідомості. Коротко зупинимося на найсуттєвіших з них [7, с. 5; 2, с. 24].

По-перше, на межі XIX–XX століть етнокультурне, а пізніше й суспільно-політичне розділення України між двома імперіями Габсбургів та Романових сприяло поступовому усвідомленню розділеними українцями солідарних і універсальних інтересів супроти інокультурного гноблення та асимілюючих впливів.

По-друге, у революційний період – 1917–1921 роки – боротьба за збереження національної стійкості у контексті коливань української держави щодо вибору між лівосоціалістичним (УЦР) та монархічно-консервативним спрямуванням (Українська Держава під проводом П. Скоропадського). У результаті такого протистояння українці виплекали для прийдешніх поколінь високі ідеали соборності та державності.

По-третє, під час сталінського режиму протягом 1920–1930-х років, у період, коли український народ зазнав масового знищення, національна стійкість приховувалася і здебільшого зберігалася у родинному колі у персональних життєвих історіях.

По-четверте, за часів Другої світової війни національна стійкість переходила у групові стратегії й адаптивні практики українців, і водночас репрезентувала як героїчні, так і трагічні приклади (геноцид, голокост) [7, с. 5].

По-п'яте, у період формування посттоталітарною радянською владою квазіспільноти – так званого «радянського народу».

І, нарешті, по-шосте, в умовах війни з РФ важливою складовою забезпечення національної стійкості для України може розглядатися новий етап творення державності та відновлення суверенітету.

Ці та інші загрози та небезпеки, що постійно випадали на долю українського народу, та й переслідують у сьогоденні, сприяють формуванню в українців незрівнянної національної стійкості до подолання найтяжчих випробувань та негараздів [5, с. 23].

У 2021 році з метою забезпечення здатності суспільства і держави своєчасно виявляти вразливості, ідентифікувати загрози та оцінювати ризики, мінімізувати або запобігати їх негативним впливам, ефективно реагувати та повномасштабно і швидко оновлюватися після реалізації загроз або настання кризи, було розроблено і Указом Президента затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості [8].

У даному документі національна стійкість інтерпретується як здатність суспільства і держави до ефективного протистояння загрозам будь-якого характеру і походження, швидкого адаптування до змін безпекового середовища, підтримування сталого функціонування, швидкого відтворення до бажаної рівноваги після кризових ситуацій [8].

Отже, основна мета національної стійкості – протистояти загрозам.

Аналіз українського досвіду останніх років, здійснений у контексті різноманітних досліджень стійкості, дозволяє виокремити як проблеми, так і сильні сторони України, вивчення яких допоможе українському народу під час війни протистояти усім небезпекам, а після перемоги відновити та розвинути країну.

Щодо найбільш проблемних моментів, то серед них можна виокремити насамперед такі як: катастрофічна ситуація в економіці, відсутність у держави власних ресурсів, а також залежність від підтримки партнерів.

Великої ваги набуває розвиток демократії, співпраця активних громадян й влади, політична відповідальність політичного класу перед українським суспільством тощо. І, звісно, необхідні на всіх рівнях боротьба з корупцією, реформа правоохоронних органів, судової системи й т.і.

До сильних сторін, що забезпечують національну стійкість України, сьогодні можна віднести такі:

1) незламність українського народу, яка полягає у наявності сильного відчуття історії, відчуття цілей, відчуття своєї місії. Українці сьогодні протистоять всесвітньому злу, захищають цивілізацію, демократію, вільний і справедливий світ, відстоюють свою націю, яка має давню історію і повинна мати щасливе майбутнє;

2) приналежність до спільноти, що забезпечується наявністю тісних зв'язків у цій спільноті, потужна мережа підтримки (наприклад, за весь період гібридної війни Росії проти України в єдину мережу сплелася ветерансько-волонтерська спільнота як приклад добровільної участі у протистоянні ворогові та захисті крани тощо). Тобто проявами стійкості українців в умовах воєнно-політичної кризи можна вважати утворення різних форм громадянської самоорганізації.

3) довіра до влади, постійна комунікація з населенням (щоденне інформування про хід подій на фронті тощо);

4) демократія і свобода [12].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, усе вищевикладене дає нам можливість зробити наступні висновки.

По-перше, поняття стійкості є міждисциплінарним, але перші спроби його інтерпретації були зроблені технічними науками. Хоча існують різні інтерпретації стійкості, але, на думку вчених, вона має відповідати єдиним вимогам і включати в себе структурно-функціональну, екологічну та адаптивну стійкості.

По-друге, одним з різновидів стійкості є національна, яка сьогодні часто використовується як характеристика українського народу. Впродовж всієї історії на долю українського народу припало багато випробувань та негараздів, подолання яких сприяло формуванню в українців національної стійкості.

По-третє, на сучасному етапі в Україні затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості, запровадження якої сприятиме посиленню рівня готовності суспільства і держави до реагування на небезпеки та загрози, що передбачає визначення вразливостей, своєчасне розпізнання загроз і оцінку ризиків. Основна мета стійкості – це готовність і спроможність суб'єктів системи стійкості протистояти загрозам.

По-четверте, забезпеченню національної стійкості України сьогодні сприяють такі складові, як незламність українського народу, приналежність до спільноти; довіра до влади; демократія і свобода.

Наведений вище теоретичний аналіз концепції національної стійкості в українському контексті є лише складовою загальної теми, над якою працює автор і яка присвячена проблемі політичної відповідальності політичного класу, у тому числі й у контексті національної безпеки України. Метою подальших досліджень є вивчення феномену національної стійкості української нації на сучасному етапі, розкриття її особливостей, а також формування загальних критеріїв національної стійкості суспільства.

Список використаної літератури

1. Вініченко І., Крючок С. Економічна стійкість підприємства та її складові. *Агросвіт*. 2016. № 24. С. 15–20.
2. Дронова О., Кононенко О. Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. *Український географічний журнал*. 2019. № 3(107). С. 22–36.
3. Кравцов Д. Психологічна стійкість особистості: напрямки дослідження. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/82.pdf. [дата звернення 22.10.2024].
4. Масик М., Клименко О. Теоретичні основи дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Публ. управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 5. С. 53–58.
5. Національна доповідь: Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз / ред. кол. С. І. Пирожков та ін. / Київ: ІПіЕН ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2022. 552 с.

6. Орел М. Аксиологічний аспект концепту «стійкість держави» у контексті функцій публічного управління у сфері безпеки та в історії наукової думки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 24. С. 95–101.
7. Пирожков С. Національна стійкість України: стратегія забезпечення. *Український географічний журна*. 2022. № 2(118). С. 3–10.
8. Про рішення РНБО України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості». Указ Президента України № 479/2021 від 27 вересня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>.
9. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.
10. Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1978. Т. IX. 853 с.
11. Стойка В. Теоретичні підходи до визначення поняття «стійкість територіальних громад». *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 76. С. 169-174.
12. Формула української стійкості. *Дзеркало тижня*. 17 грудня 2022 року. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/formula-ukrajinskoji-stijkosti.html> [дата звернення 22.10.2024].
13. Mayunga J. Understanding and applying the concept of community disaster resilience: Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building. 2007. P. 1–16.

THE CONCEPT OF NATIONAL RESILIENCE: THE UKRAINIAN CONTEXT

Yaroslav Lazebnyk

Private Higher Educational Establishment "European University"

Department of Information, Library, Archival Affairs and Socio-Political and Humanitarian Disciplines

Academician Vernadsky Boulevard, 16-b, 03115, Kyiv, Ukraine

In the article the author reveals the essence of the concept of national resilience substantiates the relevance of the topic, analyses scientific works on this topic and defines the purpose of the study, the essence of the problem is revealed, conclusions are drawn and prospects for further research in this area are outlined. It is shown that the concept of resilience includes the following requirements: structural and functional resilience, which is able to quickly return to equilibrium; ecological resilience, which means that many equilibrium states are achieved without changing the structure or function of the system; adaptive resilience, which originates from the so-called theory of complex adaptive systems, which are able to develop and adapt to new conditions. It is determined that one of the types of resilience is national resilience, which in the context of today's realities is gaining importance and is often used as a characteristic of the Ukrainian people. The author analyses the historical factors that contributed to the formation of the national resilience of Ukrainians to overcome the most difficult trials and tribulations that they constantly face. It is noted that at the present stage Ukraine has adopted the Concept of the National Resilience System. The concept will help ensure a high level of readiness of society and the state to respond to threats. The main goal of resilience is the ability to withstand threats. The article highlights the challenges and strengths of Ukraine that contribute to strengthening national resilience in the current environment. Generalisations and conclusions are drawn. It is noted that this analysis is only the first step in the author's study of national resilience as an important phenomenon in the context of the political life of modern society in the face of the latest challenges. The purpose of further research is to study the concept of national resilience in the context of national security and political responsibility, to reveal its features, and to formulate general criteria of prerequisites, factors and drivers national resilience of the Ukrainian society.

Key words: resilience, national resilience, threats, challenges, national security.